

Ocena konkurencyjności przedsiębiorstw rolnych

Adam Kagan^a

Streszczenie. W polskim rolnictwie istnieje nieliczna zbiorowość przedsiębiorstw rolnych (gospodarstw rolnych) osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej. Celem badania omawianego w artykule jest ocena konkurencyjności przedsiębiorstw rolnych w warunkach postępujących zmian platformy konkurencji. Oceny dokonano na podstawie wyników przeprowadzonej analizy finansowej. Z uwagi na złożoność problemu pomiaru konkurencyjności w badaniu zastosowano schemat, w którym ograniczono się do określenia wielkości korzyści uzyskiwanych przez właścicieli przedsiębiorstw rolnych i poziomu bezpieczeństwa finansowego działalności gospodarczej. Źródłem danych wykorzystanych w badaniu były udostępnione przez Główny Urząd Statystyczny zagregowane wyniki finansowe za lata 2014–2021 przedsiębiorstw rolnych zobligowanych do przekazywania sprawozdań statystycznych.

Stwierdzono, że badana zbiorowość systematycznie się zmniejsza i że ta tendencja będzie się utrzymywała. Jednocześnie badane przedsiębiorstwa rolne jako całość były w analizowanym okresie odporne na zmiany zachodzące w otoczeniu makroekonomicznym, a jedynie poszczególne grupy i klasy wyodrębnione ze względu na ukierunkowanie produkcyjne okazały się wrażliwe na szoki występujące w danej branży. Duże problemy finansowe i brak konkurencyjności stwierdzono zwłaszcza w gospodarstwach sadowniczych i ukierunkowanych na chów i hodowlę świń.

Słowa kluczowe: konkurencyjność, przedsiębiorstwo rolne, bezpieczeństwo finansowe, ukierunkowanie produkcyjne, analiza finansowa

JEL: Q13, Q14, Q18

Assessment of the competitiveness of agricultural enterprises

Abstract. A small group of agricultural enterprises (agricultural farms) of corporate and non-corporate entities functions within the Polish agriculture. The aim of the research discussed in the article was to assess the competitiveness of agricultural enterprises under conditions of progressive changes taking place in the competition platform. The assessment was based on the results of a financial analysis. Due to the complex nature of measuring competitiveness, the research employed a model limited to determining the amount of benefits accrued by owners of agricultural enterprises and the level of the financial security of their business operations. The source of data were the 2014–2021 financial results of agricultural enterprises having a statistical reporting obligation. The data were aggregated and made available by Statistics Poland.

---

^a Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Polska / The Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute, Poland.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9385-3720>. E-mail: adam.kagan@ierigz.waw.pl.

It was found that the surveyed group is facing a systematic decline and that this trend will continue in the future. At the same time, throughout the analysed period, the surveyed agricultural enterprises as a whole were immune to changes taking place in the macro-economic environment and only individual groups and classes distinguished on the basis of their production orientation proved sensitive to shocks occurring in the given industry. Major financial problems and lack of competitiveness were observed in orchard cultivation and pig farming.

Keywords: competitiveness, agricultural enterprise, financial security, production orientation, financial analysis

1. Wprowadzenie

Podmioty funkcjonujące w polskim rolnictwie najczęściej utożsamia się z gospodarstwami indywidualnymi, których wyniki produkcyjno-finansowe są przedmiotem raportów i analiz (Bocian i Małanowska, 2022; Grupa BST, 2022; Pawłowska-Tyszko i in., 2022), badań naukowych (Józwiak i in., 2022; Kulawik i in., 2020; Kulawik i Płonka, 2019; Płonka, 2021; Wrzaszcz, 2017; Ziętara, 2017) i opracowań ujmujących te gospodarstwa jako podmioty dominujące (Kołoszycz i Świtłyk, 2019; Poczta i in., 2018; Skarżyńska, 2019; Strzelecka i in., 2019). Warto jednak zauważyć, że w tej populacji występują również gospodarstwa osób prawnych i jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej. Pod względem liczebności jest to bardzo mała zbiorowość, która w 2020 r. składała się łącznie z 7476 podmiotów, tj. stanowiła 0,56% populacji gospodarstw rolnych w kraju (Główny Urząd Statystyczny [GUS], 2021a). Niemniej w latach 2015–2020 wytwarzała ona średnio 10,8% globalnej produkcji rolnictwa, a w przypadku produkcji towarowej – ponad 13% (GUS, 2017, 2020, 2021b). Nie jest to więc grupa marginalna z punktu widzenia rozmiarów prowadzonej działalności rolniczej i bezpieczeństwa żywnościowego kraju. Pod względem produkcyjnym dominujący udział w tej zbiorowości mają przedsiębiorstwa rolne (gospodarstwa rolne) ujęte w krajowym Rejestrze Podmiotów Gospodarki Narodowej (REGON) oraz zatrudniające co najmniej 10 osób, a tym samym ustawowo zobligowane do sporządzania sprawozdań statystycznych z wyników finansowych (formularz F01/I-01) składanych do GUS.

Celem badania omawianego w artykule jest ocena konkurencyjności wyodrębnionej zbiorowości przedsiębiorstw rolnych w warunkach postępujących zmian platformy konkurencji¹. Pośrednio badano wpływ zmian, w tym o charakterze szokowym, dokonujących się w makrootoczeniu oraz otoczeniu konkurencyjnym. Analizując dane empiryczne za lata 2014–2021, szukano odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu wyniki finansowe otrzymane ex post mogą wskazywać na zagrożenie dla

¹ Zgodnie ze zintegrowanym modelem konkurencyjności platformę konkurencji tworzą trzy elementy zależne od przedsiębiorstwa: potencjał konkurencyjny, strategia konkurencji i przewaga konkurencyjna (Flak i Głód, 2012).

funkcjonowania badanych podmiotów w przyszłości, a w konsekwencji – rzutować na poziom ich produkcji rolniczej. Dodatkowo starano się ocenić, jak na wyniki finansowe i pozycję konkurencyjną omawianych gospodarstw wpłynęły: pandemia COVID-19, epidemia afrykańskiego pomoru świń (African Swine Fever – ASF), pojawiające się co pewien czas ogniska ptasiej grypy, okresowe susze, ograniczenia w handlu zagranicznymi artykułami rolno-spożywczymi, ograniczenia prawne dotyczące nabywania ziemi rolnej w kraju, zmiana systemu wsparcia budżetowego w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 i inne tego typu czynniki.

Prowadzone dotychczas badania wyników finansowych i konkurencyjności analizowanych przedsiębiorstw nie uwzględniały ostatnich zmian zachodzących w ich otoczeniu, zwłaszcza dokonujących się w latach 2017–2021 (Adamski, 2017; Dzun, 2017; Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2018; Józwiak i Kagan, 2008; Kagan, 2009, 2016, 2018) lub nie pozwalały szczegółowo scharakteryzować tych procesów (Juchniewicz i Kambo, 2022). Badanie przedstawione w niniejszym artykule wypełnia tę lukę.

2. Metoda badania

2.1. Charakterystyka badanej zbiorowości

Wyodrębniona w badaniu zbiorowość przedsiębiorstw rolnych składających sprawozdania statystyczne z wyników finansowych (która w dalszej części artykułu będzie nazywana *zbiorowością GUS*) obejmuje jednostki zatrudniające powyżej dziewięciu osób (co oznacza, że z badania zostały wyłączone mikroprzedsiębiorstwa). Cechą wspólną tych podmiotów – oprócz bardzo dużej skali działalności rolniczej – jest oparcie działalności prawie wyłącznie na pracy najemnej. Nie oznacza to jednak pełnego odłączenia praw własności i zatrudnienia w gospodarstwach, czyli braku zatrudnienia właścicieli. W badanych podmiotach właściciele i współwłaściciele najczęściej byli zatrudnieni na podstawie umowy o pracę, a wyceny pracy dokonywano, opierając się na warunkach rynkowych.

Rozpatrywana zbiorowość nie jest homogeniczna pod względem organizacji formalnoprawnej gospodarstw rolnych. Przeważają w niej spółki, które w 2020 r. stanowiły 70% wszystkich podmiotów zobligowanych do przekazywania GUS danych finansowych. Pozostała część to spółdzielnie produkcji rolniczej, wśród których dominują rolnicze spółdzielnie produkcyjne (RSP). Warto nadmienić, że same spółki również nie stanowią grupy jednorodnej pod względem prawnym. W praktyce – poza niewielką liczbą spółek cywilnych – są to podmioty działające w formie spółek prawa handlowego, głównie o charakterze kapitałowym. W 2020 r. 84,2% badanej

zbiorowości stanowiły spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, a 1,7% – spółki akcyjne. Łącznie 93,6% podmiotów zbiorowości GUS były to gospodarstwa rolne osób prawnych, a pozostałe – jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej.

Ważną cechą gospodarstw rolnych, mającą wpływ na zróżnicowanie ich wyników finansowych, jest ukierunkowanie produkcyjne. Do wyodrębnienia podzbiorów przedsiębiorstw ze względu na ukierunkowanie produkcyjne wykorzystano klucze podziałowe Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) według obowiązującego podziału PKD 2007 (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności). Z uwagi na liczebność przedsiębiorstw rolnych w poszczególnych grupach i klasach (podgrupach) oraz możliwość porównywania danych w czasie przyporządkowano badane podmioty do grup według schematu agregowania przedstawionego w zestawieniu 1.

Zestawienie 1. Podział przedsiębiorstw rolnych na grupy i klasy z uwzględnieniem PKD

Nazwa grupy	Kody numeryczne według PKD 2007
Ukierunkowanie na produkcję roślinną	
Uprawy polowe	01.11. Uprawa zbóż, roślin strączkowych i roślin oleistych na nasiona, z wyłączeniem ryżu
	01.19. Pozostałe uprawy rolne inne niż wieloletnie
Uprawy warzywnicze i ogrodnicze	01.13. Uprawa warzyw, włączając melony, oraz uprawa roślin korzeniowych i roślin bulwiastych
Uprawy sadownicze	01.2. Uprawa roślin wieloletnich
	01.30. Rozmnażanie roślin
Ukierunkowanie na produkcję zwierzęcą	
Chów i hodowla bydła	01.41. Chów i hodowla bydła mlecznego
	01.42. Chów i hodowla pozostałego bydła i bawołów
Chów i hodowla koni	01.43. Chów i hodowla koni i pozostałych zwierząt koniowatych
Chów i hodowla świń	01.46. Chów i hodowla świń
Chów i hodowla drobiu	01.47. Chów i hodowla drobiu
.	01.49. Chów i hodowla pozostałych zwierząt
Brak wyraźnego ukierunkowania	
Produkcja mieszana	01.50. Uprawy rolne połączone z chowem i hodowlą zwierząt (działalność mieszana)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Polska Klasyfikacja Działalności 2007 (b.r.).

2.2. Ocena konkurencyjności

Jednym z elementów konkurencyjności przedsiębiorstwa rozumianej jako zintegrowany model jest pozycja konkurencyjna, którą można określić jako cechę organizacji wynikającą zarówno z jej wewnętrznej charakterystyki, jak i z umiejętności adaptacji

do zmian zachodzących w otoczeniu. W takim podejściu pozycja konkurencyjna jest kształtowana przez układ czynników zależnych od przedsiębiorstwa, a także przez otoczenie, czyli czynniki niezależne (Flak i Głód, 2012).

Rozpatrując pozycję konkurencyjną jako ogniwo łańcucha przyczynowo-skutkowego, należy stwierdzić, że stanowi ona końcowy element agregatu – znajdujący się najwyżej w hierarchii i odzwierciedlający stan konkurencyjności przedsiębiorstwa. Pozycja konkurencyjna stanowi bowiem efekt, czyli wynik *ex post*, oddziaływania pozostałych elementów platformy konkurencji. Oba pojęcia są często stosowane zamiennie, a pomiar konkurencyjności sprowadza się do wyznaczania jego pozycji konkurencyjnej (Moroz, 2003).

W celu określenia pozycji konkurencyjnej (konkurencyjności) przedsiębiorstw rolnych z uwagi na specyfikę badanej zbiorowości posłużono się bardzo uproszczonym schematem (zestawienie 2), obejmującym wybrane aspekty konkurencyjności. Analizowano sytuację finansową przedsiębiorstw (Gorynia, 2000; Józwiak, 2014), a przedmiotem badania były dwa główne obszary ich funkcjonowania: korzyści osiągnięte przez właścicieli (grupę najbliższych interesariuszy) i poziom bezpieczeństwa finansowego działalności gospodarczej (Wędzki, 2006). Uwzględniono również czynnik czasu – utworzono macierz analityczną z czterema polami analizy.

Zestawienie 2. Główne aspekty finansowe funkcjonowania gospodarstw rolnych i sposoby ich pomiaru

Główne aspekty	W krótkim okresie	W dłuższej perspektywie
Korzyści dla właścicieli	Analiza rentowności – daje możliwość oceny, jakie korzyści finansowe płyną z prowadzenia działalności rolniczej i z posiadanych czynników produkcji	Analiza inwestycji – pozwala ocenić, czy potencjał produkcyjny gospodarstwa rolnego zostanie w przyszłości zachowany/poszerzony, czy też ograniczony
Bezpieczeństwo finansowe	Analiza płynności finansowej – pozwala ocenić zdolność do regulowania najpilniejszych zobowiązań finansowych	Analiza wypłacalności długoterminowej – daje możliwość oceny zdolności podmiotu do regulowania zobowiązań w dłuższym czasie

Źródło: Kagan (2013).

Analiza rentowności dostarcza głównie informacji, jakie korzyści bieżące z posiadania gospodarstwa rolnego czerpali jego właściciele. Podstawowym i zarazem najprostszym miernikiem jest zysk finansowy netto – weryfikuje się, czy dany podmiot (procentowy udział jednostek w grupie) osiągnął dodatni wynik finansowy (zysk netto), a więc czy okazał się rentowny (zestawienie 3).

Zestawienie 3. Wskaźniki finansowe wykorzystane do pomiaru konkurencyjności

Główne aspekty	W krótkim okresie	W dłuższej perspektywie
Korzyści dla właścicieli	<p>W analizie rentowności</p> <ul style="list-style-type: none"> • zysk finansowy netto (czy przychody ogółem – koszty ogółem > 0) • rentowność aktywów ogółem (czy stosunek wyniku finansowego netto i wartości aktywów bilansowych > 0) • rentowność kapitału własnego (czy stosunek wyniku finansowego netto do stanu kapitału własnego > 0) • pomnażanie wartości właścicielskiej (czy rentowność kapitału własnego > oprocentowania kredytów i pożyczek) 	<p>W analizie inwestycji</p> <ul style="list-style-type: none"> • stopa inwestowania (czy relacja nakładów na nabycie nowych i używanych środków produkcji oraz kosztu amortyzacji ≥ 1)
Bezpieczeństwo finansowe	<p>W analizie płynności finansowej</p> <ul style="list-style-type: none"> • wskaźnik płynności bieżącej (względnie wysoka relacja aktywów obrotowych ogółem i zobowiązań krótkoterminowych) • wskaźnik płynności szybkiej (względnie wysoki iloraz aktywów obrotowych ogółem pomniejszony o zapasy i rozliczenia międzyokresowe oraz zobowiązania krótkoterminowe) 	<p>W analizie wypłacalności długoterminowej</p> <ul style="list-style-type: none"> • pokrycie zobowiązań nadwyżką finansową (względnie wysoki iloraz wyniku finansowego netto i zobowiązań finansowych) • pokrycie aktywów kapitałem własnym (względnie wysoki iloraz wartości kapitału własnego i pasywów ogółem)

Źródło: Kagan (2013).

Znacznie bardziej pojemnie informacyjnie jest pojęcie *stopy zwrotu z kapitału własnego* (ROE). Uzyskanie oczekiwanego poziomu rentowności kapitału własnego daje bowiem odpowiedź na pytanie, czy przedsiębiorstwu (grupie gospodarstw rolnych) udało się uzyskać pełną opłatę z tytułu zaangażowania wszystkich czynników produkcji, w tym kapitału własnego. W omawianym badaniu rentowność kapitału własnego porównano z oprocentowaniem zobowiązań kredytowych i pożyczkowych (w dużym uproszczeniu potraktowanym jako alternatywny koszt kapitału własnego), aby stwierdzić, czy pomnażana jest wartość właścicielska² (Pomykańska i Pomykański, 2007). Wykorzystano również rentowność aktywów ogółem i wskaźniki opłacalności, żeby zobrazować przyczyny zmienności ROE i jej główne determinanty.

Realizacja inwestycji wiąże się nie tylko z rezygnacją z konsumpcji (reinwestowania nadwyżki finansowej) czy ograniczeniem płynności (zmniejszeniem wielkości aktywów obrotowych), ale zazwyczaj generuje dodatkowe wydatki, np. koszty obsługi pozyskanego kapitału obcego na sfinansowanie inwestycji albo zwiększony koszt amortyzacji. Jednak nieodtworzenie majątku produkcyjnego lub odtwarzanie go w niewystarczającym stopniu (wyższy poziom amortyzacji względem wysokości

² Przyjęto, że w zbiorowości GUS pomnażanie wartości właścicielskiej następowało w sytuacji, gdy wskaźnik rentowności kapitału własnego był na wyższym poziomie niż oprocentowanie zobowiązań kredytowych i pożyczkowych.

nakładów inwestycyjnych – stopa inwestowania mniejsza niż 1), gdy pozostałe parametry są stałe, oznacza potencjalnie niższy poziom oczekiwanej rentowności (Escalante i Barry, 2002; Escalante i in., 2009). Poprawa bieżących wyników finansowych może więc następować kosztem przyszłych pożytków z gospodarstwa. Brak co najmniej prostej reprodukcji środków trwałych w danej grupie wskazuje zatem na możliwość wystąpienia w przyszłości problemów z rentownością.

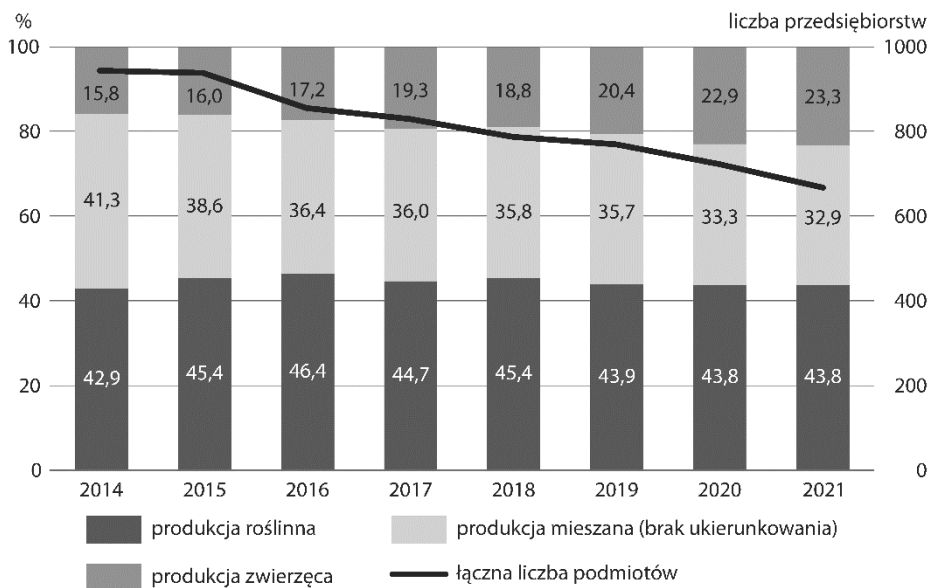
Bezpieczeństwo finansowe w zakresie płynności finansowej badano przy użyciu klasycznych wskaźników: poziomu płynności bieżącej i poziomu płynności szybkiej. W przypadku przedsiębiorstw rolnych, z uwagi na specyfikę ich działalności, brakuje wielkości referencyjnych pozwalających określić pożądane przedziały płynności (Mańko i in., 2008). W dotychczasowych badaniach gospodarstw rolnych lub ich wybranych grup – w odróżnieniu od przedsiębiorstw pozarolniczych – nie wyznaczono więc granicy, po przekroczeniu której gwałtownie wzrastałoby ryzyko utraty możliwości bieżącego regulowania zobowiązań finansowych (płynności finansowej), a jednocześnie prognozy, powyżej którego z dużym prawdopodobieństwem następowaloby marnotrawienie zasobów wskutek utrzymywania znacznych ilości, przewyższających racjonalne potrzeby, kapitału pracującego i środków pieniężnych (Franc-Dąbrowska, 2017). W omawianym obszarze badawczym rozpatrywano jedynie różnice międzygrupowe i zmiany wartości wskaźników w czasie.

Analizę wypłacalności, a więc bezpieczeństwa finansowego w dłuższej perspektywie, przeprowadzono za pomocą dwóch wskaźników: pokrycia zobowiązań nadwyżką finansową i pokrycia aktywów kapitałem własnym. W pierwszym przypadku uzyskujemy informację o tym, w jakim stopniu wypracowana w danym roku nadwyżka finansowa (wynik finansowy netto powiększony o koszt amortyzacji) może pokryć zadłużenie w gospodarstwie. W drugim – informację o tym, na ile gospodarstwo czerpie z efektu dźwigni finansowej, a zarazem w jakim stopniu korzysta z najbezpieczniejszego źródła kapitału, czyli kapitału własnego. Z punktu widzenia bezpieczeństwa finansowego korzystanie z kapitału obcego wymaga bowiem generowania w przyszłości zysków na odpowiednio wysokim poziomie w celu pokrycia kosztu kapitału obcego i jego spłaty (Nowak, 2008). Jednak wskazanie optymalnej struktury kapitałów, a tym samym poziomu, który powinien z jednej strony zagwarantować bezpieczeństwo finansowe i zasobowe funkcjonowania jednostki w dłuższej perspektywie, a z drugiej – zapewnić jak najwyższy zysk, nie było celem badania.

3. Wyniki badania

W analizowanym okresie, czyli w latach 2014–2021, zbiorowość GUS podlegała zmianom dotyczącym liczebności badanych podmiotów i struktury ich ukierunkowania produkcyjnego (wykr. 1). Jeśli chodzi o pierwszy parametr, to można wskazać na systematyczne zmniejszanie się liczby badanych podmiotów i przyjąć, że ta tendencja będzie się utrzymywać³. Dalszy ubytek badanej zbiorowości będzie postępował z powodu likwidacji istniejących podmiotów i braku rejestracji nowych przedsiębiorstw (spółdzielni produkcji rolniczej). Kolejne przyczyny to substytucja pracy kapitałem, a co za tym idzie – ograniczanie poziomu stałego zatrudnienia w badanych gospodarstwach (głównie w spółkach) oraz bariery prawne dotyczące posiadania ziemi rolnej (również przede wszystkim w spółkach).

Wykr. 1. Liczba przedsiębiorstw rolnych zbiorowości GUS i struktura ich ukierunkowania produkcyjnego

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Jeśli chodzi o drugi parametr, to w analizowanym okresie w zbiorowości GUS nastąpił wzrost udziału przedsiębiorstw rolnych ukierunkowanych na produkcję

³ Za pomocą klasycznej metody najmniejszych kwadratów obliczono funkcję zmiany liczby przedsiębiorstw rolnych w zależności od czynnika czasu. Ustalono, że trend ma postać liniową o wzorze: $y = -39,4286 \cdot x + 990,179$, przy skorygowanym współczynniku determinacji $R^2 = 0,9745$. Wykonany test *F*-Snedecora wskazuje na wysoką ekonometryczną przydatność modelu $F(1, 6) = 269,1$ przy $p = 0,0000$. Za pomocą testu zgodności Jarque'a-Bera pozytywnie zweryfikowano normalność rozkładu reszt, a za pomocą testu White'a – jednorodność wariancji składnika losowego.

zwierzęcą przy jednoczesnym stałym ubytku udziału gospodarstw nastawionych na produkcję mieszaną (nieukierunkowanych produkcyjnie). Ten proces był więc częściowo wynikiem specjalizacji podmiotów o produkcji mieszanej poprzez rozwój działu chowu i hodowli zwierząt.

W latach 2014–2021 w zbiorowości przedsiębiorstw rolnych GUS łączna wysokość kwoty zysku i straty finansowej netto się wahała (tabl. 1). Przy malejącej liczbie podmiotów następował jednak wzrost przeciętnej kwoty zysku, którego najwyższy poziom zaobserwowano w latach 2017 i 2019–2021. Należy również podkreślić, że udział gospodarstw rentownych w żadnym roku nie kształtował się poniżej 80%, a najwyższy odnotowano w latach 2014 i 2021. Na szczególną uwagę zasługuje łączny udział przychodów uzyskiwanych przez przedsiębiorstwa rentowne, czyli osiągające zysk finansowy netto, w przychodach ogółem całej zbiorowości. Był on najniższy w 2021 r. i wynosił wtedy 63,1%. Pozostałe 36,9% przychodów było generowane przez gospodarstwa nierentowne, stanowiące 12,2% łącznej liczby badanych podmiotów. Świadczy to o tym, że w 2021 r. ujemny wynik finansowy uzyskały głównie największe przedsiębiorstwa rolne zbiorowości GUS. Jednocześnie był to drugi przypadek w analizowanym okresie (poprzedni – w 2015 r.), kiedy udział liczby przedsiębiorstw rentownych w całej zbiorowości był mniejszy od ich udziału w przychodach ogółem.

Tabl. 1. Wyniki finansowe przedsiębiorstw rolnych zbiorowości GUS

Kategorie	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Łączny zysk finansowy netto w mln zł	1640,0	1260,1	1345,4	1568,5	1028,2	1388,9	1336,9	1656,4
Udział gospodarstw rentownych ^a w %	88,7	84,5	82,9	85,4	82,4	80,7	83,4	87,8
Przeciętna kwota zysku netto w tys. zł	1964,1	1619,8	1900,3	2218,5	1586,7	2240,2	2224,5	2831,4
Udział przychodów w gospodarstwach rentownych ^b w %	91,6	76,7	92,4	90,8	85,8	87,7	84,3	63,1
Łączna strata finansowa netto w mln zł	217,1	159,4	167,0	235,3	203,6	171,1	281,9	373,5
Udział gospodarstw nierentownych ^a w %	11,3	15,5	17,1	14,6	17,6	19,3	16,6	12,2
Przeciętna kwota straty netto w tys. zł	2048,1	1114,0	1144,0	1944,3	1475,7	1156,0	2348,9	4611,9
Udział przychodów w gospodarstwach nierentownych ^b w %	8,4	23,3	7,6	9,2	14,2	12,3	15,7	36,9

a Udział liczby gospodarstw zaliczonych do danej grupy w łącznej liczbie zbiorowości GUS. b Udział przychodów ogółem uzyskanych przez gospodarstwa danej grupy w łącznych przychodach zbiorowości GUS.

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Z analizy rentowności całej badanej zbiorowości wynika, że w analizowanym okresie właściciele przedsiębiorstw rolnych osiągnęli korzyści z ich posiadania. Rentowność kapitału własnego pozostawała na znacznie wyższym poziomie niż oprocentowanie kredytów i pożyczek zaciągniętych przez badane podmioty (tabl. 2). Najwyższy iloraz obu wskaźników odnotowano w 2014 r., kiedy ROE (10,7%) była 2,66 razy wyższa niż oprocentowanie odsetkowe kapitału obcego, a najniższy – 1,45 – w 2018 r.

Tabl. 2. Wskaźniki efektywności i oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw rolnych zbiorowości GUS

Wskaźniki	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba gospodarstw	941	921	854	828	786	768	721	666
Zatrudnienie (przeciętne)	27,5	26,5	28,9	29,4	29,5	29,2	30,7	31,3
Przychody ogółem w tys. zł	16 331	16 143	17 848	20 448	20 758	23 796	25 798	30 591
Opłacalność sprzedaży ^a w %	103,6	101,7	103,0	106,0	101,1	103,5	102,3	102,7
Opłacalność ogółem ^b w %	110,6	108,3	108,7	109,5	105,6	107,7	106,5	107,1
Rentowność aktywów ogółem w %	7,2	5,6	5,8	6,2	3,8	5,5	4,8	5,8
Rentowność kapitału własnego w %	10,7	8,1	8,4	9,2	5,7	8,0	6,9	8,2
Oprocentowanie kredytów i pożyczek	4,02	3,68	3,93	4,14	3,93	3,74	3,25	3,42
Stopa inwestowania	1,42	1,26	1,06	1,16	1,10	1,04	1,14	1,13
Wskaźnik płynności bieżącej (ln)	2,41	2,60	2,54	2,48	2,26	2,24	2,55	2,49
Wskaźnik płynności szybkiej (ln)	1,32	1,40	1,39	1,38	1,25	1,20	1,45	1,38
Pokrycie zobowiązań nadwyżką finansową w %	33,1	30,0	30,6	30,7	22,3	28,3	27,9	31,4
Pokrycie aktywów kapitałem własnym w %	64,3	66,5	66,7	65,7	63,6	65,5	67,5	67,9

a Stosunek przychodów ze sprzedaży i zrównanych z nimi oraz kosztów działalności operacyjnej pomnożony przez 100. b Iloraz przychodów ogółem i kosztów ogółem pomnożony przez 100 (Kulawik, 2009).

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Wskaźnik opłacalności sprzedaży na poziomie przekraczającym 100 oznacza, że badane przedsiębiorstwa – w odróżnieniu od znacznej części gospodarstw rolnych w kraju – osiągały rentowność dzięki podstawowej działalności operacyjnej. Grupa ta byłaby więc w stanie uzyskać dodatni wynik finansowy, tzn. całkowicie pokryć koszty podstawowej działalności, bez korzystania z dotacji budżetowych. Jednak subwencje budżetowe pozwalały jej na relatywnie znaczące zwiększenie zysków, na co wskazuje różnica pomiędzy wskaźnikami opłacalności ogółem i opłacalności sprzedaży. Jednocześnie to zmienność wskaźnika opłacalności ogółem, przy stosunkowo niewielkiej zmianie udziału kapitału własnego w strukturze finansowania ak-

tywów (przy niemal stałym udziale kapitału własnego – czyli stałym poziomie dźwigni finansowej), w największym stopniu determinowała zmianę poziomu ROE.

Wyniki badania zmiany stopy inwestowania świadczą o tym, że w latach 2014–2015 nastąpił znaczny wzrost majątku produkcyjnego w zbiorowości GUS, a pośrednio również potencjału wytwórczego (stopa inwestowania ukształtowała się na poziomie istotnie wyższym od 1). Jednak od 2016 r. postępowało znaczne ograniczanie nakładów na środki trwałe, w wyniku czego wartość omawianego wskaźnika zbliżyła się do poziomu 1, chociaż nie przekroczyła granicy oznaczającej prostą reprodukcję majątku. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać m.in. w pojawieniu się (po raz pierwszy w 2016 r.) barier prawnych dotyczących nabywania ziemi rolnej przez podmioty niebędące rolnikami indywidualnymi. Ustawodawca krajowy wyłączył przedsiębiorstwa rolne – poza gospodarstwami indywidualnymi o powierzchni do 300 ha użytków rolnych – z możliwości zakupu ziemi rolnej nie tylko z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, lecz także w obrocie prywatnym (Ustawa z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw). W przypadku dzierżawy ziemi za pośrednictwem Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa nastąpiło ograniczenie ochrony prawnej dzierżawiącego ziemię rolną (Błąd, 2019), co w szczególności dotknęło przedsiębiorstwa zbiorowości GUS. Zmniejszenie stopy inwestowania na poziomie całej zbiorowości nie przełożyło się jednak na poziom przychodów ogółem. Przeciętna wartość tego parametru zwiększała się w rozpatrywanym okresie, ale wynikało to głównie ze wzrostu wartości sprzedawanych towarów i materiałów, a nie produktów. Oznacza to, że badane przedsiębiorstwa w coraz większym zakresie rozwijały działalność pozarolniczą.

Analizowane podmioty – łącznie jako grupa – wykazywały wysoki poziom bezpieczeństwa finansowego w perspektywie krótkoterminowej, mierzonej za pomocą wskaźników płynności bieżącej i płynności szybkiej. Poziom bezpieczeństwa w perspektywie długoterminowej (czyli zabezpieczenia możliwości spłaty długu bieżącymi zyskami) również był wysoki, o czym świadczy możliwość pokrycia od ponad jednej piątej (w 2018 r.) do jednej trzeciej (w 2014 r.) wszelkich zobowiązań finansowych nadwyżką uzyskaną w danym roku.

Poziom pozycji konkurencyjnej (konkurencyjności) różnił się znacząco w zależności od ukierunkowania produkcyjnego w poszczególnych grupach i klasach zbiorowości GUS. W grupie gospodarstw ukierunkowanych na produkcję roślinną rentowność kapitału własnego pozostawała na istotnie wyższym poziomie względem uśrednionego oprocentowania kredytów i pożyczek (tabl. 3) w całym badanym okresie. Najwyższą wartość relacji obu wskaźników i ROE odnotowano w 2021 r. Analiza przeprowadzona w poszczególnych klasach gospodarstw wskazuje jednak, że wartość ta została zawyżona przez działania podjęte w gospodarstwach ukierunkowanych na

wieloletnie uprawy sadownicze. W latach 2014–2020 gospodarstwa sadownicze, jako jedyna klasa w grupie ukierunkowanej na produkcję roślinną, uzyskiwały ujemną rentowność kapitału własnego. Branża ta cały czas odczuwała skutki embarga na jabłka nałożonego przez Federację Rosyjską w 2014 r., co przekładało się na wskaźniki opłacalności sprzedaży i opłacalności ogółem, które kształtowały się poniżej 100%. W 2021 r. – mimo że opłacalność sprzedaży w tej klasie gospodarstw nie przekraczała 100% (było to 92,7%, czyli 1 zł kosztów poniesionych na podstawową działalność operacyjną dawał zwrot w postaci 92 zł 7 gr przychodów) – opłacalność ogółem wyniosła aż 114,7%. Był to jednak efekt wzrostu przychodów z pozostałej działalności operacyjnej, a nie subwencji budżetowych. Przedsiębiorstwa sadownicze zbiorowości GUS nie poradziły sobie bowiem z kryzysem wywołanym ograniczeniami w handlu międzynarodowym, a kolejnym etapem ich restrukturyzacji była znacząca redukcja i sprzedaż majątku produkcyjnego. Zwiększona rentowność kapitału własnego w tej klasie przedsiębiorstw miała więc charakter incydentalny.

Tabl. 3. Wskaźniki efektywności i oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw rolnych ukierunkowanych na produkcję roślinną

Wskaźniki	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba gospodarstw	404	425	396	370	357	337	316	292
Zatrudnienie (przeciętne)	28,4	26,6	28,3	29,7	29,6	29,4	30,3	30,9
Przychody ogółem w tys. zł	11 169	10 039	10 551	11 440	12 736	13 450	15 467	17 607
Opłacalność sprzedaży ^a w %	103,9	101,7	100,0	102,6	100,8	101,7	104,7	108,2
Opłacalność ogółem ^b w %	115,7	113,3	109,4	107,1	109,0	109,1	111,8	117,3
Rentowność aktywów ogółem w %	7,6	6,2	4,2	3,1	3,9	4,1	5,7	8,4
Rentowność kapitału własnego w %	11,0	8,9	6,3	4,7	6,0	6,1	8,0	11,6
Oprocentowanie kredytów i pożyczek	4,76	4,33	3,99	3,61	4,61	4,60	3,78	3,32
Stopa inwestowania	1,29	1,16	1,14	1,27	0,98	0,90	0,89	1,20
Wskaźnik płynności bieżącej (In)	2,77	2,79	2,54	2,39	2,32	2,13	2,47	2,70
Wskaźnik płynności szybkiej (In)	1,61	1,64	1,43	1,34	1,34	1,17	1,42	1,61
Pokrycie zobowiązań nadwyżką finansową w %	36,3	32,0	23,6	19,1	22,5	22,9	31,3	43,7
Pokrycie aktywów kapitałem własnym w %	68,8	69,2	66,9	65,0	65,5	66,2	70,4	72,6

a Stosunek przychodów ze sprzedaży i zrównanych z nimi oraz kosztów działalności operacyjnej pomnożony przez 100. b Iloraz przychodów ogółem i kosztów ogółem pomnożony przez 100 (Kulawik, 2009).

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Rekordowy poziom wyników finansowych gospodarstw ukierunkowanych na uprawy polowe w 2021 r. był spowodowany uzyskaniem bardzo wysokich cen na wytwarzane produkty. Z uwagi na wzrost kosztów działalności w tej klasie gospo-

darstw trudno będzie w następnym okresie utrzymać poziom ROE osiągnięty w 2021 r., czyli 12,4%. Jednak pomimo zagrożeń wynikających z szokowych zmian cen części środków produkcji wszystko wskazuje na to, że w kolejnych latach po 2021 r. uda się utrzymać dobrą kondycję finansową przedsiębiorstw ukierunkowanych na uprawy polowe.

W latach 2017–2020 w grupie gospodarstw ukierunkowanych na produkcję roślinną stopa inwestowania kształtowała się poniżej 1, a to oznacza zawężoną reprodukcję majątku. W poszczególnych klasach przebiegało to odmiennie. W latach 2016–2020 przedsiębiorstwa ukierunkowane na uprawy polowe znacznie ograniczyły inwestycje, wykazując w tym okresie zawężoną reprodukcję majątku; w gospodarstwach warzywniczych w 2017 r. stopa inwestowania obniżyła się do 1,63 (wartość poniżej 1 odnotowano jedynie w latach 2019–2020). Wspólny dla obu podgrup był natomiast znaczący wzrost inwestycji w 2021 r.

Poziom bezpieczeństwa finansowego zarówno w perspektywie krótkoterminowej, jak i długoterminowej różnił się w poszczególnych klasach tej grupy. Najwyższe wskaźniki odnotowywały przedsiębiorstwa ukierunkowane na uprawy polowe z rosnącym udziałem kapitału własnego (wzrost z 71,7% w 2014 r. do 79,0% w 2021 r.) i wskaźnikiem płynności szybkiej wynoszącym 1,99 w 2021 r. Najniższe wartości większości wskaźników bezpieczeństwa w tej grupie obserwowano w gospodarstwach warzywniczych, w których udział kapitału własnego nieznacznie przekraczał 50%, a wskaźnik płynności szybkiej w latach 2018–2021 wynosił od 0,94 do 0,82. Przedsiębiorstwa sadownicze, pomimo trudności finansowych, charakteryzowały się wyższymi wskaźnikami płynności i wyższym udziałem kapitału własnego w strukturze pasywów niż gospodarstwa warzywnicze. Przez większą część okresu badawczego wykazywały bardzo niską nadwyżkę finansową, czyli niewielką możliwość pokrycia nią łącznych zobowiązań finansowych.

Przedsiębiorstwa rolne ukierunkowane na produkcję zwierzęcą były jedyną grupą, która nie pomnażała wartości właścicielskiej w każdym roku z analizowanego okresu. Rentowność kapitału własnego w tej grupie zarówno w 2018 r., jak i w 2020 r. przyjmowała niskie wartości, a jej poziom nie przekraczał wysokości oprocentowania zaciągniętych kredytów i pożyczek (tabl. 4). Warto jednak zauważyć, że niekiedy wyniki przedsiębiorstw w poszczególnych klasach produkcyjnych były odmiennie.

W latach 2015–2021 najlepiej pod względem poziomu rentowności kapitału własnego wypadały gospodarstwa drobiarskie (wykr. 2). Poza niekorzystnym rokiem 2014, kiedy ROE w tej klasie przedsiębiorstw wyniosła $-4,6\%$, w kolejnych latach wartość tego wskaźnika kształtowała się na najwyższym lub jednym z najwyższych poziomów wśród gospodarstw ukierunkowanych na produkcję zwierzęcą. Wysoką rentowność kapitału własnego uzyskiwano przy stosunkowo niskim wskaźniku opłacalności ogółem, który w tym okresie wynosił od $104,5\%$ w 2015 r. do $102,7\%$

w 2020 r. W przypadku tej podgrupy warto również zwrócić uwagę na to, że wskaźnik opłacalności sprzedaży w niewielkim stopniu odbiegał od wskaźnika opłacalności ogółem. Upraszczając, można stwierdzić, że wynik finansowy netto w tej klasie gospodarstw był w bardzo małym stopniu kształtowany przez subwencje budżetowe. Natomiast poziom ROE istotnie wynikał z intensywności produkcji, co przekładało się na dużą rotację aktywów, i z wysokiego udziału kapitału obcego w strukturze finansowania majątku bilansowego (wysokiego poziomu dźwigni finansowej). W gospodarstwach drobiarskich okresowo pokrycie aktywów kapitałem własnym nieznacznie przekraczało 40%. Jednocześnie przy wysokiej ROE gospodarstwa charakteryzowały się nieznacznie rozszerzoną reprodukcją aktywów trwałych (wskaźnik inwestowania powyżej 1).

Tabl. 4. Wskaźniki efektywności i oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw rolnych ukierunkowanych na produkcję zwierzęcą

Wskaźniki	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba gospodarstw	149	135	147	160	148	157	165	155
Zatrudnienie (przeciętne)	49,4	53,0	57,4	53,7	55,3	53,2	51,3	51,7
Przychody ogółem w tys. zł	32 615	37 965	37 577	41 213	40 134	45 840	43 472	50 585
Opłacalność sprzedaży ^a w %	101,4	103,3	103,8	107,1	101,1	103,4	99,7	101,5
Opłacalność ogółem ^b w %	103,6	104,0	105,7	108,2	102,4	104,6	101,3	102,8
Rentowność aktywów ogółem w %	3,2	3,5	4,9	6,9	2,1	4,5	1,1	2,8
Rentowność kapitału własnego w %	6,0	5,8	8,1	11,4	3,5	7,6	1,8	4,8
Oprocentowanie kredytów i pożyczek	4,43	3,61	3,81	3,95	3,71	3,95	3,20	3,82
Stopa inwestowania	1,65	1,53	1,07	1,14	1,23	1,21	1,31	1,04
Wskaźnik płynności bieżącej (In)	1,29	1,56	1,76	1,76	1,71	1,61	1,76	1,71
Wskaźnik płynności szybkiej (In)	0,69	0,67	0,86	0,97	0,84	0,80	0,91	0,85
Pokrycie zobowiązań nadwyżką finansową w %	16,2	19,8	23,8	28,5	15,2	21,3	13,3	16,9
Pokrycie aktywów kapitałem własnym w %	53,5	59,9	60,4	60,1	58,9	58,9	58,3	57,8

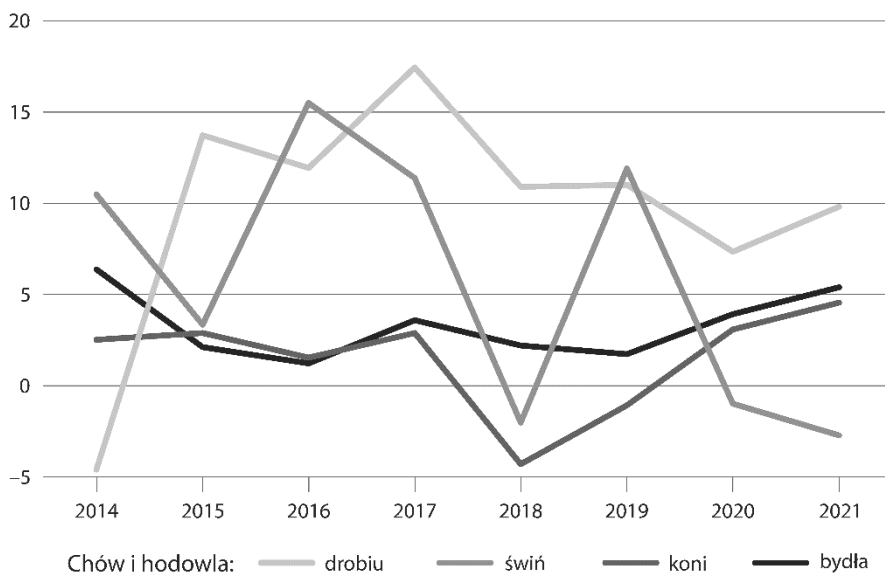
a Stosunek przychodów ze sprzedaży i zrównanych z nimi oraz kosztów działalności operacyjnej pomnożony przez 100. b Iloraz przychodów ogółem i kosztów ogółem pomnożony przez 100 (Kulawik, 2009).

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Jedyną klasą przedsiębiorstw ukierunkowanych na produkcję zwierzęcą, która w całym badanym okresie wykazywała dodatnią rentowność kapitału własnego, były gospodarstwa zajmujące się chowem i hodowlą bydła. W ich przypadku poziom ROE, z wyjątkiem 2014 r. i 2021 r., był jednak stosunkowo niski, a więc nie zapewniał wysokich bieżących korzyści właścicielskich. Jednocześnie w latach 2016–2020 w tej podgrupie obserwowano zawężoną reprodukcję środków trwałych, a więc

zmniejszenie potencjału majątku produkcyjnego. Biorąc pod uwagę to, że chów i hodowla bydła są w znacznym stopniu powiązane z użytkowaniem ziemi rolnej, w tej klasie gospodarstw prawdopodobnie pojawiły się negatywne efekty ograniczeń prawoadministracyjnych dotyczących posiadania gruntów rolnych. W 2021 r. w gospodarstwach prowadzących chów i hodowlę bydła nastąpił jednak wzrost rentowności kapitału własnego, jak również dostrzeżono rozszerzoną reprodukcję majątku. Obserwowany wzrost cen skupu mleka, który przełożył się na wyniki produkcyjne w 2021 r., prawdopodobnie przyczyni się także do poprawy wyników finansowych korzyści właścicielskich uzyskiwanych w kolejnych latach. Nic nie wskazuje bowiem na to, aby w 2022 r. i w kolejnych latach nastąpiła istotna korekta cen skupu.

Wykr. 2. Wskaźnik rentowności kapitału własnego gospodarstw ukierunkowanych na chów i hodowlę zwierząt w podziale na klasy

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Gospodarstwa ukierunkowane na chów i hodowlę bydła charakteryzowały się – z wyjątkiem 2017 r. – wysokim poziomem bezpieczeństwa krótkoterminowego względem pozostałych grup i klas (wskaźnik płynności bieżącej znacznie powyżej 2, a płynności szybkiej – powyżej 1). Jednocześnie w badanym okresie kapitał obcy w tej podgrupie stanowił średnio tylko jedną czwartą wartości pasywów, a nadwyżka finansowa w latach 2020–2021 pozwalała na spłatę jednej trzeciej łącznej kwoty zobowiązań finansowych.

Zbiorowość jednostek zaliczanych do klasy gospodarstw utrzymujących konie w całym okresie badawczym charakteryzowała się bardzo niskim poziomem opła-

calności sprzedaży, jednak dzięki stosunkowo wysokiemu udziałowi subsydiów w strukturze przychodów przez większą część analizowanego okresu gospodarstwa te mogły uzyskiwać dodatnią rentowność kapitału własnego. Ujemny poziom ROE w latach 2018–2019 stanowił pokłosie nieudanych międzynarodowych aukcji sprzedaży koni organizowanych w kraju, głównie rasy arabskiej, ponieważ wyniki finansowe tej klasy gospodarstw rolnych są w dużym stopniu uzależnione od zagranicznego popytu na konie rekreacyjne i hodowlane. O skali problemu może świadczyć fakt, że w 2018 r. jedynie jedna trzecia gospodarstw prowadzących chów i hodowlę koni uzyskała dodatni wynik finansowy, a w 2019 r. zysk netto odnotowała połowa przedsiębiorstw tego rodzaju. W tej podgrupie, podobnie jak w przypadku gospodarstw ukierunkowanych na chów i hodowlę bydła, w ostatnich dwóch analizowanych latach nastąpiła poprawa rentowności kapitału własnego; obserwowano również rozszerzoną reprodukcję aktywów trwałych. Ten sam kierunek zmian ROE w obu klasach jest po części efektem łączenia chowu bydła z utrzymywaniem koni. Należy się więc spodziewać poprawy wyników finansowych gospodarstw zajmujących się chowem i hodowlą koni w kolejnych latach, głównie za sprawą produkcji towarzyszącej.

Odmienne przebiegały w czasie zmiany wyników finansowych gospodarstw rolnych ukierunkowanych na chów i hodowlę świń. Do 2017 r. obserwowano stosunkowo wysoką rentowność kapitału własnego, a pierwsze załamanie wyników nastąpiło w 2018 r., kiedy ROE wyniosła -2% . Poprawa wyników w 2019 r. okazała się krótkotrwała w kolejnych dwóch latach gospodarstwa tej klasy ponownie znalazły się w trudnej sytuacji finansowej. Co ważne, w okresie ujemnej rentowności kapitału własnego całej klasy brak zysku odnotowywało około jednej trzeciej przedsiębiorstw z trzodą chlewną. W tym samym czasie przedsiębiorstwa nierentowne generowały $61,9\text{--}69,9\%$ przychodów ogółem uzyskiwanych łącznie przez gospodarstwa ukierunkowane na chów i hodowlę świń. W trudnych warunkach rynkowych dobrze radziły sobie jedynie najmniejsze przedsiębiorstwa tego typu.

Poziom rentowności w gospodarstwach prowadzących chów i hodowlę świń był pochodną trudnej sytuacji rynkowej spowodowanej szerzeniem się ASF oraz relacji popytowo-podażowej w Unii Europejskiej i na całym świecie. Wprawdzie choroba ta pojawiła się w Polsce już w 2014 r., ale początkowo występowała tylko we wschodniej części kraju, a więc na obszarze o bardzo małym pogłowie świń, rozproszonym w gospodarstwach o niewielkiej skali produkcji.

W latach 2020–2021 doszło do przesunięcia obszaru zapowietrzonego (obszaru ochronnego III) do środkowej Polski, a co za tym idzie – znacznego rozszerzenia obszaru objętego ograniczeniami II (dawnej strefy czerwonej) i ograniczeniami I (dawnej strefy żółtej). Objęcie danego regionu strefą ochronną, nawet w ramach obszaru z ograniczeniami I, czyli z najłagodniejszymi restrykcjami, przekładało się na problemy ze zbytem zwierząt i na poziom cen uzyskiwanych przez producentów rolnych. Jednocześnie w ciągu tych dwóch lat zmniejszającym się cenom żywca na rynku europejskim, przy relatywnie wysokich cenach warchlaków, towarzyszył wzrost cen pasz dla zwierząt.

W przedsiębiorstwach ukierunkowanych na chów i hodowlę świń w 2021 r. nastąpiło drastyczne ograniczenie poziomu inwestowania; stopa inwestowania wyniosła 0,53. Tej podgrupie gospodarstw udało się jednak zachować krótkoterminowe bezpieczeństwo finansowe, na co wskazuje wskaźnik płynności bieżącej w całym badanym okresie utrzymujący się powyżej 2 (przy minimalnym poziomie wskaźnika płynności szybkiej wynoszącym 0,87). Obserwowano jednak znaczne obniżanie się poziomu długoterminowego bezpieczeństwa finansowego. Do oznak tego procesu można zaliczyć zmniejszenie się udziału kapitału własnego w strukturze pasywów (z 73% w 2016 r. do 55% w 2021 r.) oraz wskaźnika pokrycia zobowiązań nadwyżką finansową (z 9,5% w 2020 r. do 7,1% w 2021 r.).

Gospodarstwa o mieszanym kierunku produkcji, tworzące dużą grupę, odznaczały się bardzo wysokim poziomem wskaźnika opłacalności ogółem, który przekładał się zarówno na poziom rentowności aktywów ogółem, jak i na wysoką stopę zwrotu z jednostki zastosowanego kapitału własnego (tabl. 5).

Tabl. 5. Wskaźniki efektywności i oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw rolnych bez wyraźnego ukierunkowania na produkcję roślinną lub zwierzęcą

Wskaźniki	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba gospodarstw	388	361	311	298	281	274	240	219
Zatrudnienie (przeciętne)	18,2	16,4	16,3	15,8	15,7	15,3	17,0	17,3
Przychody ogółem w tys. zł	15 453	15 169	17 813	20 482	20 745	23 890	27 250	33 753
Opłacalność sprzedaży ^a w %	105,3	100,0	104,4	107,1	101,3	104,8	103,6	100,7
Opłacalność ogółem ^b w %	113,0	108,8	111,3	112,7	106,5	110,5	108,9	105,3
Rentowność aktywów ogółem w %	9,2	6,4	8,6	9,6	5,2	8,2	7,4	5,5
Rentowność kapitału własnego w %	12,5	8,5	10,8	12,0	6,9	10,3	9,1	6,8
Oprocentowanie kredytów i pożyczek	3,26	3,27	5,12	3,55	2,90	3,12	3,18	2,45
Stopa inwestowania	1,39	1,12	0,91	0,99	1,16	1,03	1,30	1,18
Wskaźnik płynności bieżącej (ln)	3,70	3,83	3,89	4,03	2,95	3,73	4,11	3,69
Wskaźnik płynności szybkiej (ln)	1,93	2,11	2,24	2,27	1,67	2,10	2,47	2,06
Pokrycie zobowiązań nadwyżką finansową w %	47,5	38,9	56,6	59,0	33,0	52,4	52,9	42,4
Pokrycie aktywów kapitałem własnym w %	73,7	75,8	79,8	79,4	76,3	79,6	81,3	81,2

a Stosunek przychodów ze sprzedaży i zrównanych z nimi oraz kosztów działalności operacyjnej pomnożony przez 100. b Iloraz przychodów ogółem i kosztów ogółem pomnożony przez 100 (Kulawik, 2009).

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Gospodarstwa bez wyraźnego ukierunkowania na produkcję roślinną lub zwierzęcą charakteryzowały się w badanym okresie (z wyjątkiem 2021 r.) znacznie wyższym wskaźnikiem rentowności kapitału własnego niż przedsiębiorstwa ukierunkowane na produkcję roślinną i zwierzęcą – jego wartość przewyższała co najmniej dwukrot-

nie oprocentowanie pożyczek i kredytów zaciągniętych przez te gospodarstwa. Tak więc spośród wszystkich grup przedsiębiorstw to właśnie gospodarstwa o mieszanym kierunku produkcji w największym stopniu pomnażały wartość właścicielską, zapewniając wysoki poziom korzyści bieżących. Grupa ta charakteryzowała się rozszerzoną reprodukcją bilansowego majątku produkcyjnego (oprócz lat 2016–2017).

Przedsiębiorstwa o produkcji mieszanej odznaczały się bardzo wysokimi wartościami wskaźników płynności bieżącej i płynności szybkiej, świadczącymi o bardzo niskim poziomie zobowiązań krótkoterminowych względem wartości aktywów obrotowych. Cechowały się również bardzo wysokim poziomem bezpieczeństwa długoterminowego, ponieważ miały największy spośród wszystkich grup gospodarstw udział kapitału własnego w strukturze pasywów (w latach 2020–2021 wyniósł on ponad 81%). Z kolei w połowie analizowanego okresu wskaźnik pokrycia zobowiązań nadwyżką finansową przekraczał 50%.

4. Podsumowanie

W ramach przeprowadzonego badania dokonano oceny konkurencyjności funkcjonujących w Polsce przedsiębiorstw rolnych reprezentujących zbiorowość gospodarstw osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej zobligowanych ustawowo do sporządzania sprawozdań statystycznych z wyników finansowych (zbiorowość GUS). W analizowanych latach 2014–2021 obserwowano zmniejszanie się liczby tych przedsiębiorstw. Przyczyny tego zjawiska są różne. W przypadku spółdzielni produkcji rolniczej zwrócono uwagę na postępujący od połowy lat 90. XX w. proces starzenia się organizacji, który objawia się wejściem znacznej części reprezentujących tę grupę przedsiębiorstw w fazę schyłkową cyklu rozwoju. Skutkuje to likwidacją spółdzielni, a nowe obiekty nie powstają. Część spółek napotkała poważną barierę prawną w postaci zarówno zakazu zakupu ziemi rolnej, jak i ograniczenia możliwości dzierżawy gruntów z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa. Zwłaszcza nieprzedłużenie umowy dzierżawy, a więc wyłączenie z użytkowania gruntów niezależnie od pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw rolnych, stało się czynnikiem prowadzącym do likwidacji lub drastycznego ograniczenia rozmiarów działalności tych spółek (do skali wykluczającej je ze zbiorowości GUS). Jeśli nie dojdzie do zmiany prawa, to proces zmniejszenia się liczebności tej zbiorowości przedsiębiorstw rolnych będzie postępować, również w wyniku redukcji liczby spółek.

Spadek liczby przedsiębiorstw rolnych mógłby wskazywać na słabnięcie konkurencyjności badanej zbiorowości względem dominującej grupy podmiotów w kraju, czyli gospodarstw indywidualnych. Jednak ubytkowi przedsiębiorstw rolnych towarzyszył wzrost jednostkowej wartości przychodów ogółem. Był on na tyle wysoki, że

pozwoił na odnotowanie niemal stałej wartości przychodów ogółem w analizowanym okresie. Świadczy to o zwiększaniu intensywności produkcji rolnej w badanych podmiotach, a także o rozwijaniu działalności pozarolniczej.

Analiza wyników finansowych przeprowadzona dla lat 2014–2021 może wskazywać na występowanie w wybranych klasach produkcyjnych (podgrupach) strukturalnych zagrożeń dla ich dalszego funkcjonowania wynikających z ukierunkowania produkcyjnego. W rozpatrywanej zbiorowości takie problemy stwierdzono w gospodarstwach sadowniczych oraz ukierunkowanych na chów i hodowlę świń. W tych drugich problem dotyczy głównie największych podmiotów, często zintegrowanych pionowo z sektorem przetwórczym. Jednocześnie, pomimo poważnych problemów finansowych, poprawia się sytuacja gospodarstw ukierunkowanych na chów i hodowlę koni. Korzystnym czynnikiem w ostatnich latach okazał się dla nich wzrost cen mleka, którego produkcja jest prowadzona jako działalność pomocnicza.

Najwyższym poziomem konkurencyjności charakteryzowały się gospodarstwa ukierunkowane na uprawy polowe i przedsiębiorstwa bez specjalizacji. Tego typu gospodarstwa zapewniają bowiem właścicielom wysoki poziom bieżących korzyści przy jednoczesnym powiększaniu majątku produkcyjnego, a także wysoki poziom bezpieczeństwa bieżącego i długoterminowego.

Badana zbiorowość wykazała się dużą odpornością na szok, jakim był dla gospodarki wybuch pandemii COVID-19. Trudniejszym wyzwaniem dla przedsiębiorstw rolnych są natomiast zdarzenia wywierające istotny wpływ na efektywność gospodarowania na poziomie branży, np. ASF i ograniczenia w handlu zagranicznym owocami (jabłkami).

Zakres przeprowadzonego badania nie obejmował całej problematyki konkurencyjności, a jedynie jej część w wąskim ujęciu mikroekonomicznym. Nie analizowano takich elementów platformy konkurencji, jak potencjał konkurencyjny, stosowane strategie konkurencji czy źródła przewag konkurencyjnych. W pewnym stopniu uwzględniono wpływ otoczenia prawno-politycznego, rynku pracy i kapitału. Należy podkreślić, że udzielono odpowiedzi tylko na niektóre z wielu pytań dotyczących poruszanej problematyki.

Bibliografia

- Adamski, M. (2017). Kondycja ekonomiczno-finansowa rolniczych spółdzielni produkcyjnych w Polsce. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 19(4), 9–14. <http://dx.doi.org/10.5604/01.3001.0010.5157>.
- Błąd, M. (2019). Gospodarowanie ziemią rolniczą w Polsce w latach 2000–2018. *Więś i Rolnictwo*, (4), 109–140. <https://doi.org/10.53098/wir042019/06>.
- Bocian, M., Malanowska, B. (2022). *Wyniki Standardowe 2020 uzyskane przez gospodarstwa rolne osób fizycznych uczestniczących w Polskim FADN. Część II: Analiza Wyników Standardowych*.

- Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. http://fadm.pl/wp-content/uploads/2020/06/Wyniki_ind_cz2_2020.pdf.
- Dzun, W. (2017). Gospodarstwa rolne o obszarze do 1 ha w procesie przemian systemowych i integracji z UE. *Wież i Rolnictwo*, (1), 23–48. <https://doi.org/10.53098/wir012017/02>.
- Escalante, C. L., Barry, P. J. (2002). Business Growth Strategies of Illinois Grain Farms. *Agricultural Finance Review*, 62(1), 69–79. <https://doi.org/10.1108/00214890280001130>.
- Escalante, C. L., Turvey, C. G., Barry, P. J. (2009). Farm business decisions and the sustainable growth challenge paradigm. *Agricultural Finance Review*, 69(2), 228–247. <https://doi.org/10.1108/00021460910978706>.
- Flak, O., Głód, G. (2012). *Konkurencyjni przetrwają*. Difin.
- Franc-Dąbrowska, J. (2017). Luminarze finansów agrobiznesu, stan obecny i perspektywy. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, (119), 65–85. <https://doi.org/10.22630/EIOGZ.2017.119.26>.
- Główny Urząd Statystyczny. (2017). *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2017*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rolnictwa-2017,6,11.html>.
- Główny Urząd Statystyczny. (2020). *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2019*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rolnictwa-2019,6,13.html>.
- Główny Urząd Statystyczny. (2021a). *Powszechny Spis Rolny 2020. Raport z wyników*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/psr-2020/powszechny-spis-rolny-2020-raport-z-wynikow,4,1.html>.
- Główny Urząd Statystyczny. (2021b). *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2021*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rolnictwa-2021,6,15.html>.
- Gorynia, M. (2000). Luka konkurencyjna w przedsiębiorstwach a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej. *Gospodarka Narodowa*, (10), 48–67. <https://doi.org/10.33119/GN/113983>.
- Grupa BST. (2022). *Polska wieś i rolnictwo 2021*. <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/polska-wies-i-rolnictwo>.
- Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. (2018). *Ranking 300 najlepszych przedsiębiorstw rolnych w 2016 roku*. <http://ierigz.waw.pl/publikacje/poza-seria/21766,0,3,0,ranking-300-najlepszych-przedsiębiorstw-rolnych-w-2016-roku.html>.
- Józwiak, W. (red.). (2014). *Efektywność, koszty produkcji i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych obecnie i w perspektywie średnio- oraz długoterminowej*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. <http://ierigz.waw.pl/publikacje/raporty-programu-wieloletniego-2011-2014/nr-144-efektywnosc-koszty-produkcji-i-konkurencyjnosc-polskich-gospodarstw-rolnych-obecnie-i-w-perspektywie-srednio-oraz-dlugoterminowej>.
- Józwiak, W., Kagan, A. (2008). Gospodarstwa towarowe a gospodarstwa wielkotowarowe. *Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G*, 95(1), 22–30. http://old.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/RNR_2008_T95_z1.pdf#page=22.
- Józwiak, W., Ziętara W., Zieliński, M., Adamski, M., Mirkowska, Z., Sobierajewska, J. (2022). *Konkurencyjność polskich gospodarstw rolniczych z uwzględnieniem środowiska przyrodniczego*

- i klimatu (I)*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. [http://ierigz.waw.pl/publikacje/studia-i-monografie/nr-195-konkurencyjnosc-polskich-gospodarstw-rolniczych-z-uwzględnieniem-srodowiska-przyrodniczego-i-klimatu-\(i\)](http://ierigz.waw.pl/publikacje/studia-i-monografie/nr-195-konkurencyjnosc-polskich-gospodarstw-rolniczych-z-uwzględnieniem-srodowiska-przyrodniczego-i-klimatu-(i)).
- Juchniewicz, M., Kambo, K. (2022). *Wyniki Standardowe 2020 uzyskane przez gospodarstwa rolne osób prawnych uczestniczących w Polskim FADN. Część II: Analiza Wyników Standardowych*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. http://fadn.pl/wp-content/uploads/2020/06/Wyniki_prawne_2020_czesc2.pdf.
- Kagan, A. (2009). *Efektywność funkcjonowania wielkoobszarowych gospodarstw rolnych po integracji z Unią Europejską*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. <http://ierigz.waw.pl/publikacje/raporty-programu-wieloletniego-2005-2009/823,2,3,0,a2FnYW4=.html>.
- Kagan, A. (2013). *Stan i perspektywy wielkotowarowych przedsiębiorstw rolnych w Polsce*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. <http://ierigz.waw.pl/publikacje/poza-seria/1379329516>.
- Kagan, A. (2016). *Wybrane prawne determinanty konkurencyjności wielkotowarowych przedsiębiorstw rolnych*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. <http://ierigz.waw.pl/publikacje/poza-seria/20120,2,3,0,a2FnYW4=.html>.
- Kagan, A. (2018). *Procesy dostosowawcze wielkotowarowych gospodarstw rolnych w kontekście średniookresowego przeglądu WPR oraz polityki klimatyczno-środowiskowej UE*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. <http://www.ierigz.waw.pl/publikacje/poza-seria/procesy-dostosowawcze-wielkotowarowych-gospodarstw-rolnych-w-kontekście-sredniookresowego-przeglądu-wpr-oraz-polityki-kilmatyczno-srodowiskowej-ue>.
- Kołoszycz, E., Świtlyk, M. (2019). The production and economic results of dairy farms belonging to the European Dairy Farmers in 2016. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej. Problems of Agricultural Economics*, (1), 88–105. <https://doi.org/10.30858/zer/104636>.
- Kulawik, J. (red.). (2009). *Analiza efektywności ekonomicznej i finansowej przedsiębiorstw rolnych powstałych na bazie majątku WRSP*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. <http://ierigz.waw.pl/publikacje/poza-seria/1314191260>.
- Kulawik, J., Płonka, R. (2019). Finanse i ekonomika gospodarstw osób fizycznych. W: J. Kulawik (red.), *Finansowe i fiskalne uwarunkowania poprawy efektywności, zrównoważenia i konkurencyjności polskiego rolnictwa* (s. 9–30). Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/18060/pw-99.pdf?sequence=1>.
- Kulawik, J., Płonka, R., Wieliczko, B. (2020). Changes in the income situation of agricultural holdings in the light of the Polish FADN observations from 2004–2018. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej. Problems of Agricultural Economics*, (4), 108–134. <https://doi.org/10.30858/zer/130053>.
- Mańko, S., Sobczyński, T., Sass, R. (2008). Zmiany poziomu zrównoważenia płynności finansowej w gospodarstwach rolniczych UE w latach 1989–2005. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, (64), 5–22. http://old.wne.sggw.pl/czasopisma/pdf/EIOGZ_2008_nr64.pdf#page=5.
- Moroz, M. (2003). Konkurencyjność przedsiębiorstwa – pojęcie i pomiar. *Gospodarka Narodowa*, (9), 40–57. <https://doi.org/10.33119/GN/113800>.

- Nowak, E. (2008). *Analiza sprawozdań finansowych*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Pawłowska-Tyszko, J., Osuch, D., Płonka, R. (2022). *Wyniki Standardowe 2020 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część II: Analiza Wyników Standardowych*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy. http://fadn.pl/wp-content/uploads/2022/01/WS_2020_Polska_cz2.pdf.
- Płonka, R. (2021). Sytuacja dochodowa oraz poziom wsparcia publicznego towarowych gospodarstw rolnych w wybranych krajach UE. *Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician*, 66(12), 24–53. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.5594>.
- Poczta, W., Średzińska, J., Mikołajczyk, P. (2018). Sytuacja finansowa gospodarstw ogrodniczych w Unii Europejskiej – ujęcie syntetyczne. *Roczniki SERIA*, 20(5), 167–172. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.6703>.
- Polska Klasyfikacja Działalności 2007 (b.r.). *Schemat klasyfikacji*. http://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/pkd_07/pdf/2_PKD-2007-schemat_2.pdf.
- Pomykalska, B., Pomykalski, P. (2007). *Analiza finansowa przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) (Dz.U. nr 251, poz. 1885, ze zm.).
- Skarżyńska, A. (2019). Sytuacja ekonomiczna gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych w Polsce na tle wybranych krajów UE. *Problemy Rolnictwa Światowego*, 19(2), 162–173. <https://doi.org/10.22630/PRS.2019.19.2.32>.
- Strzelecka, A., Kurdyś-Kujawska, A., Zawadzka, D. (2019). Kapitał obcy a potencjał wytwórczy i wyniki produkcyjno-ekonomiczne towarowych gospodarstw rolnych. *Problemy Rolnictwa Światowego*, 19(1), 110–119. <https://doi.org/10.22630/PRS.2019.19.1.10>.
- Ustawa z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. nr 2016, poz. 585).
- Wędzki, D. (2006). *Analiza wskaźnikowa sprawozdania finansowego*. Wolters Kluwer.
- Wrzaszcz, W. (2017). Wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw rolnych oddziałujących w różnym zakresie na środowisko przyrodnicze. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, (2), 3–31. <https://doi.org/10.30858/zer/83018>.
- Ziętara, W. (2017). Pozycja konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych z uwzględnieniem typów rolniczych. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 19(3), 319–324. <http://doi.org/10.5604/01.3001.0010.3270>.